

УДК 371: 37

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.20>**О. О. Самсонова**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету**Г. В. Чорна**викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розкрито та проаналізовано сутність поняття «модель» та «моделювання ситуацій» у педагогічній науці, розглянуто різні підходи до визначення суті моделювання, види моделей, їхні функції та напрями, класифікацію педагогічних ситуацій та їхні етапи. Також у статті приділяється увага розкриттю мети використання педагогічних ситуацій та їх значення, виділяються поняття виховної задачі та соціально-педагогічної задачі. Власне, через них і проявляється педагогічний процес. Стаття описує функції, які виконують моделі, і дає коротку змістовну характеристику функцій. Автори звертають увагу на використання педагогічних ситуацій для розвитку професіоналізму майбутніх педагогів. Крім того, що педагогічні ситуації мають ілюструвати ті чи інші теоретичні положення, які обговорюються на занятті, вони мають відповідати і іншим вимогам: бути одночасно ефективним способом виховного впливу на студентів, тобто реалізувати не тільки «чисто» освітню функцію, але й обов'язково забезпечувати вплив на емоційну та вольову сфери особистості майбутнього педагога; містити певний методичний потенціал, тобто передбачати ознайомлення з моделлю педагогічно доцільної поведінки в цій ситуації; бути досконалими не тільки за своїм змістом, але й за формою. Автори наголошують: щоб сформувати уміння майбутнього педагога правильно орієнтуватись у нестандартних педагогічних ситуаціях і знаходити оптимальні варіанти їх розв'язання, необхідне формування в самостійній діяльності та в роботі з викладачем. Це своєю чергою вимагає такої організації практичних занять із педагогічних дисциплін, на яких би майбутній педагог потрапляв у ситуації, наближені до реальної практики. Автори звертають увагу на те, що, ставлячи майбутнього вихователя перед необхідністю вибору оптимального варіанта розв'язання, проблемні ситуації водночас зумовлюють ще один вибір – набуття творчого досвіду в розв'язанні подібних ситуацій, без якого навіть найактивніший пошук не зможе завершитись успішним результатом. Моделювання педагогічних ситуацій є однією із складових частин формування фахової готовності майбутніх педагогів, а її формування полягає у створенні умов, отриманні знань та навичок для розвитку професійного мислення, засвоєння вмій і навичок фахової діяльності.

Ключові слова: модель, моделювання, педагогічна ситуація.

Постановка проблеми. В умовах інноваційного розвитку України актуальною є проблема оновлення вищої освіти. Від правильної організації діяльності цієї системи, життєвої позиції і професіоналізму її працівників залежить загальний рівень розвитку молодого покоління.

Вища освіта зможе бути ефективною тоді, коли вона буде навчати відповідно до потреб суспільства і конкретного громадянина. Її сутність визначена Законом України «Про вищу освіту»: «Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умій і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти».

Педагог нині покликаний не тільки передавати пізнавальний досвід наших предків, а й бути

носієм загальнолюдських цінностей, бути здатним сприяти формуванню особистості нового типу і готовим творчо працювати в будь-якій освітній установі. Реалізація суспільних вимог до особистості педагога здійснюється шляхом постійного поповнення ним запасу знань, розвитку професіоналізму, самовиховання і самовдосконалення.

Зміна наукових підходів до сучасної освіти вимагає структурних, змістових і функціональних змін у всіх її ланках, зокрема в системі вищої освіти педагогів. Проте саме моделювання змісту процесу навчання в ній ще не стало пріоритетним напрямом фундаментальних наукових розробок. Усе це переконує в тому, що існує нагальна потреба забезпечити розв'язання проблем формування її змісту в контексті основної освітньої парадигми.

Організація навчального процесу майбутніх педагогів спрямовується на оволодіння новими пріоритетними напрямами, функціями, орієнти-

рами, технологіями тощо щодо забезпечення якості, доступності й ефективності освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом останніх десятиліть проблема моделювання педагогічних ситуацій досліджувалась у працях І.А. Зязюна, Л.В. Кондрашової, Н.В. Кузьміної, Л.Ф. Спіріна, В.А. Семиченко, О.С. Березюк, В.В. Каплінського, Л.О. Савенкової та ін.

Мета статті – здійснити аналіз наукових підходів учених до сутності понять «модель» та «моделювання педагогічних ситуацій» в освітній діяльності педагога, висвітлити використання моделювання педагогічних ситуацій як засобу розвитку професіоналізму майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж уточнити поняття «моделювання», з'ясуємо, що вкладають науковці у термін «модель». Кількість різних трактувань поняття моделі налічує вже кілька десятків і продовжує збільшуватися.

Найбільш вдале й доступне для розуміння визначення сутності означеного поняття пропонують філософи: «модель – у загальному розумінні аналог (графік, схема, знакова система, структура) певного об'єкта (оригіналу), фрагмента реальності, артефактів, витворів культури, концептуально-теоретичних утворень тощо» [8, с. 391].

У педагогічному словнику поняття *модель* (від лат. *modulus* – міра, мірило, зразок) є умовним образом (зображення, схема, опис тощо) якогось об'єкта (або системи об'єктів), який зберігає зовнішню схожість і пропорції частин, за умов певної схематизації й умовності засобів зображення [4, с. 213].

Моделюючими об'єктами в педагогіці виступають особистість, діяльність, спілкування, поведінка.

Модель виконує свою роль лише тоді, коли ступінь її відповідності об'єкту чітко визначений. Досліджуючи модель, яка є аналогічною об'єкту реальності, що вивчається, ми отримуємо нові знання про цей об'єкт.

Деякі вчені під теоретичною моделлю розуміють комплекс знань, умінь та навичок, а також якостей особистості, які необхідні для виконання певної діяльності [2]. На нашу думку, модель можна розглянути як уявну систему, що відтворює принципи внутрішньої організації та функціонування, а також певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження, безпосереднє вивчення якого неможливе, ускладнене або недоцільне.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що кожен із науковців в основу класифікацій моделей бере ті чи інші їхні властивості. Наприклад, А.Я. Марек виділяє такі види моделей: функціональні, мисленнєві, знакові, концептуальні, логічні, кібернетичні [5, с. 113–114]. Нам імпонують елементи такої класифікації моделей: образні, концептуальні, математичні, алгоритмічні, евристичні, біологічні.

Важливим питанням є проблема функції, яку виконують моделі. Тому залежно від характеру отриманих знань можна виділити такі функції: на емпіричному рівні – реконструюючу (відтворення якісної специфіки об'єкта) та описову, на теоретичному рівні – інтерпретаційну (пояснення, узагальнення). Функція узагальнення великої кількості інформації виступає на заключних етапах дослідження, коли життєздатність моделі вже доведена експериментами. На цьому рівні виділяють прогнозувальну, критеріальну та евристичну функції. На практичному рівні моделювання виконує пізнавально-ілюстративну, навчальну та розважально-ігрову функції.

Розглянемо поняття *моделювання*. Під моделюванням розуміють дослідження об'єктів пізнання за їхніми моделями, побудову і вивчення моделей реально існуючих об'єктів. Необхідність у методі моделювання виникає тоді, коли дослідження безпосередньо самого реального об'єкта неможливе або виникають труднощі у зв'язку з недоступністю об'єкта, певних етичних обмежень або великих витрат (часових, трудових, фінансових та ін.).

Оскільки метод моделювання тісно пов'язаний зі створенням певних моделей, а процес дослідження за допомогою цього методу базується на здатності людини до абстрагування, то процес моделювання можна вважати різновидом абстрактно-логічного пізнання.

Для розкриття поняття моделювання в педагогіці та психології використовуються різноманітні категорії: «відтворення», «відображення», «аналогія», «відповідність», «схожість» та ін.

Поняття «*моделювання*», на думку В.Ф. Паламарчук, – це метод дослідження (чи навчання), який передбачає створення штучних чи природних систем (моделей), котрі імітують суттєві властивості оригіналу [6, с. 46].

В.О. Штофф розглядає використання методу моделювання в тих випадках, коли йдеться про необхідність управління складною системою та про прогнозування результатів її функціонування. Він вважає, що модель має допомагати встановлювати, яким чином деякі сторони явища впливають на інші сторони або на явище загалом. Якщо побудована досить правильна модель, то ці питання можна з'ясувати під час проведення дослідів на моделі. Хоча, як зазначає вчений, основні характеристики об'єкта, що досліджується, залишаються незмінними [8, с. 112].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до трактування терміна «*педагогічна ситуація*». Н.В. Гузієв розглядає педагогічну ситуацію як фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, які враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості [3, с. 59].

Л.Ф. Спирін зазначає, що педагогічна ситуація допомагає виявити сутність явищ навчання та виховання і шляхів досягнення педагогічних цілей, тому педагогічну ситуацію можна вважати комплексом умов педагогічної діяльності, що виникають у процесі навчально-виховної роботи [7, с. 82]. О.С. Березюк розуміє педагогічну ситуацію як сукупність певних умов, обставин, станів, які склалися нині під час взаємодії педагога і вихованців [2].

Також учені виділяють поняття виховної задачі та соціально-педагогічної задачі. Перше поняття виступає метою, яку ставить перед собою педагог для підвищення вихідного рівня вихованця на якісно новий рівень розвитку вихованості, тим самим стимулюючи саморозвиток вихованця, а метою другого є професійна діяльність педагога, що передбачає збагачення особистісного потенціалу кожного слухача.

Найбільш характерною загальною рисою будь-якої педагогічної ситуації визнається наявність протиріччя, проблемності, неузгодженості цілей і можливостей їх досягнення. Ступінь та міра проблемності залежить як від об'єктивної складності ситуації, так і від самого педагога, його суб'єктивного бачення проблеми відповідно до набутого досвіду, компетентності, особистих якостей.

У сучасній педагогічній літературі накопичений цікавий досвід розробки класифікацій педагогічних ситуацій, які базуються на різних підходах.

Ситуації можна класифікувати за окремими ознаками:

– *за управлінням навчальною діяльністю* (Ю.М. Кулюткін, Г.С. Сухобська):

– *аналітичні*, призначені для вироблення вміння аналізувати й оцінювати педагогічну ситуацію, вирізняти в ній проблему, чинники, від яких залежить виникнення ситуації; окреслювати можливі шляхи та способи розв'язання ситуації, які слід використовувати в аналогічних умовах;

– *проективні* (або конструктивні), призначені для вироблення умінь самостійно будувати способи розв'язання вже поставленої задачі, розробляти певний проєкт організації предметного змісту і форми діяльності слухачів на рівні планування, вибору, прогнозування. Проективні ситуації вміщують процес попереднього аналізу ситуації, однак її моделювання не обмежується лише аналітичними процесами, а обов'язково передбачає самостійне конструювання педагогами деяких проєктів майбутнього педагогічного впливу;

– *ігрові*: сюди зараховують моделювання процесів реальної взаємодії, спілкування, комунікації педагога та студентів. Головна мета – розвитку умінь будувати свої стосунки з дитиною чи групою дітей, домагатися реалізації запланованого, що виявляється в реальному ефекті педагогічного впливу;

– *за місцем виникнення і перебігу* – дидактичні, виховні, навчально-виховні;

– *за метою діяльності педагога* – стратегічні, тактичні, оперативні (В.О. Сластьонін);

– *за критерієм функціональності* – навчальні, критерійні, дидактичні, виховні тощо (Г.О. Балл);

– *за провідними впливовими чинниками* – ситуації, що виникли внаслідок впливу, народних традицій, релігії, мистецтва тощо;

– *за способом розв'язання* – орієнтаційні, аналітичні, проєктувальні, організаторські, оцінні (В.А. Ковальчук) [1; 2; 9].

Алгоритм моделювання педагогічних ситуацій для педагога складається з таких кроків (В.М. Симонов):

1) визначення цілей своїх дій і дій учнів, тобто визначення того, чим має закінчитися педагогічна ситуація, до яких наслідків і новоутворення призвести;

2) вибір змісту педагогічної ситуації і способів дії в ній;

3) здійснення змодельованої взаємодії і коригування процесу виконання дій;

4) аналіз ходу педагогічної ситуації та досягнутих у ній результатів.

На нашу думку, моделювання педагогічних ситуацій – це створення таких ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінюються символами, а взаємостосунки між учасниками діяльності складаються не природно, вони організовані спеціально під керівництвом викладача, тобто умовно. Метою моделювання педагогічних ситуацій є розвиток професіоналізму в майбутніх педагогів.

У процесі моделювання педагогічних ситуацій ми виділяємо три етапи:

– *аналітичний*, що починається з аналізу й оцінювання поставленого завдання і закінчується формуванням самої ситуації, яку необхідно змодельовувати;

– *проєктивний*, який пов'язаний із плануванням форм, методів і засобів моделювання педагогічних ситуацій та методичною розробкою заняття, фрагмента виховного заходу;

– *виконавчий*, що являє собою реалізацію замислу та практичне відтворення розробленого проєкту.

На аналітичному та проєктивному етапах важливу роль відіграє педагогічна допомога викладача, призначення якої полягає в тому, щоб розробити систему вправ та завдань і запропонувати студентам ефективні прийоми моделювання педагогічних ситуацій, до яких можуть належати аналіз методичної літератури, ділова або рольова гра, творчі вправи, конструювання заняття (чи фрагмента) тощо.

Крім того, що педагогічні ситуації мають ілюструвати ті чи інші теоретичні положення, які обговорюються на занятті, вони мають відповідати й іншим вимогам:

– бути одночасно ефективним способом виховного впливу на студентів, тобто реалізувати

не тільки «чисто» освітню функцію, але й обов'язково забезпечувати вплив на емоційну та вольову сфери особистості майбутнього вихователя;

– містити певний методичний потенціал, тобто передбачати ознайомлення з моделлю педагогічно доцільної поведінки в цій ситуації;

– бути досконалыми не тільки за своїм змістом, але й за формою.

Пошук таких ситуацій здійснювався головним чином самими студентами в період проходження ними педагогічної практики. Під час настановчої конференції вони отримували завдання описати 2-3 нестандартні ситуації, які ставили їх у складне становище.

Саме такі ситуації, неповторні, які не піддавалися розв'язанню за певним рецептом, ми включали до програми занять. Передбачаючи нестандартні та нетипові розв'язки, вони найбільшою мірою відображали сучасну динаміку та мобільність професійної діяльності педагога. Інакше кажучи, будучи нетиповими за своїм змістом, вони відображали типову картину педагогічної дійсності, виключаючи можливість прямого переносу способу розв'язання з однієї ситуації в іншу і будучи, таким чином, сферою дії творчих умінь та важливою умовою їх формування.

Керуючись вищезазначеними критеріями відбору педагогічних ситуацій для занять із дисциплін педагогічного циклу, ми відібрали різноманітні за змістом та формою ситуації, що значно посилюють інтерес до вивчення педагогіки, методик дошкільної освіти та основ педагогічної майстерності і забезпечують формування творчих педагогічних умінь майбутнього вихователя.

Як бачимо, розвиток професіоналізму майбутніх вихователів буде залежати від умінь педагогів моделювати педагогічні ситуації. Є широка практика використання методу моделювання педагогічних ситуацій у навчально-виховному процесі вищої освіти.

Отже, моделювання педагогічних ситуацій у системі вищої освіти дає змогу розширити перед

студентами соціальний сенс педагогічної професії, основні її кваліфікаційні характеристики, забезпечити тісний зв'язок педагогічної теорії з практикою, побачити типові труднощі, з якими педагог може стикатися у своїй повсякденній практиці, й визначити шляхи їх подолання, а це своєю чергою зможе забезпечити розвиток у них професіоналізму.

Висновки і пропозиції. Таким чином, моделювання педагогічних ситуацій є однією із складових частин формування фахової готовності майбутніх педагогів, а її формування полягає у створенні умов, отриманні знань та навичок для розвитку професійного мислення, засвоєння вмій і навичок фахової діяльності.

Список використаної літератури:

1. Балл Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект. Москва : Педагогика, 1990. 184 с.
2. Березюк О.С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями : монографія. Житомир : ЖДПУ, 2003. 174 с.
3. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методичні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. 243 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
5. Марек А.Я. Математическое моделирование профессиональной деятельности учителя : монографія. Львов : Евросвіт, 2003. 428 с.
6. Паламарчук В.Ф. Технологія інтелектуальної діяльності учнів. Суми : ВВП «Мрія-1» АТД, 1999. С. 46.
7. Спирин Л.Ф. Анализ учебно-воспитательных ситуаций и решение педагогических задач. Ярославль : Ярославский педагогический институт, 1974. 130 с.
8. Штофф В.А. Моделирование и философия. Москва, 1976. 168 с.

Samsonova O., Chorna H. Simulation of pedagogical situations as a means of professionalism development in future teachers

The article reveals and analyzes the essence of the concept of «model» and “situation modeling” in pedagogical science, considers different approaches to determining the essence of modeling, types of models, their functions and directions, classification of pedagogical situations and their stages. The article also pays attention to the disclosure of the purpose of the use of pedagogical situations and their significance, highlights the concepts of educational task and socio-pedagogical task. Actually, through them the pedagogical process is shown.

The article describes the functions performed by the models, gives a brief summary of the functions. The article also pays attention to the disclosure of the purpose of the use of pedagogical situations and their significance, highlights the concepts of educational task and socio-pedagogical task. Actually, through them the pedagogical process is shown. The article describes the functions performed by the models, gives a brief summary of the functions.

The authors draw attention to the possibility of using pedagogical situations to develop the professionalism of future teachers. The authors emphasize that in order to form the ability of the future teacher to properly navigate in non-standard pedagogical situations and find the best options for their solution, it is necessary to be

able to form in independent activities and in work with the teacher. This, in turn, requires such an organization of practical classes in pedagogical disciplines, in which the future teacher would find himself in a situation close to real practice. The authors draw attention to the fact that putting the future educator in front of the need to choose the optimal solution, problem situations at the same time put him in front of the need for another choice: gaining creative experience in solving such situations, without which even the most active search cannot succeed. Modeling of pedagogical situations is one of the components of formation of professional readiness of future teachers, and its formation consists in creation of conditions, acquisition of knowledge and skills for development of professional thinking, mastering of abilities and skills of professional activity.

Key words: *model, design, pedagogical situation.*